

SAHÎHÂN ÜZERİNDE İCMÂ' MES'ELESİ

Yrd. Doç. Dr. Enbiyâ YILDIRIM

es-Sahîhân'da -temrîz siygası ile rivâyet edilenler, muallâklar ile bâb başlıklarında zikredilenler vb. hâriç-muttasıl hadislerin tamâmının ümmetin icmâ'ıyla sahîh kabul edildikleri şeklinde öteden beri yaygın bir kanâ'at vardır. Hadîsçilerin arasında da genelde kabul gören yaklaşım, *es-Sahîhân*'daki bu tür hadislerin sahîh oldukları yönündedir. İbnu's-Salâh (643/1245), en-Nevevî (676/1277) ve es-Suyûtî (911/1505) gibi usûl yazarları bunu ifâde ederler.¹

Örneğin en-Nevevî kendisine sorulan *el-Buhârî* ve *Müslim*'de, meşhûr müsnedlerde, Ebû Dâvûd'un, et-Tirmizî'nin, en-Nesâf'nin Sünen'lerinde veya bunların bir kısmında sahîh olmayan veya bâtil hadisler var mıdır?" sorusuna şöyle cevap vermişti: "el-Buhârî ile *Müslim*'deki hadisler sahîhtir. Diğer mezkûr sünenlere ve müsnedlerin çoğunluğuna gelince, bunlarda sahîh, hasen, zayıf, münker ve bâtil hadisler vardır."²

Kezâ Halîl b. Keykeldî el-Alâî (761/1360), *el-Buhârî* ve *Müslim*'in kitaplarında muttasıl olarak rivâyet ettikleri hadisler üzerinde imam-

1. Bkz. İbnu's-Salâh, *Ulûmu'l-Hadîs*, s. 224; en-Nevevî, *İrşâd*, s. 62; es-Suyûtî, *iTedrîb*, I/144. Diğerleri için bkz. ez-Zâhidî, *Ehâdisu's-Sahîhayn*, s. 10-20, 32. Genelde kabul gören kanâ'at, *es-Sahîhân* hadislerinin sahîh olduğu yönünde olmakla birlikte, bunların mutlak (kesin) sahîh mi oldukları veya zan mı ifâde ettikleri husûsu ihtilâfıdır. Bu husûs M. Said Hatiboğlu'nun makâlesinde görülebilir. Bkz. *Eleştiriler*, s. 4.

2. İbnu'l-Attâr, *Fetavâ*, s. 246-247.

ların icmâ' ettiklerini, bu sebeple onlardaki hadislere tenkîd için bakılamayacağını kesin bir dille söylemişlerdir.³

Bu yaklaşımı hadisçilerin dışındaki âlimlerde de görmek mümkün olmaktadır. Örneğin rivâyetlerin değerlendirilmesinde temel ölçüler koymuş bulunan bulunan târihçi İbn Haldûn (808/1406) da benzer şeyleri Mehdî ile ilgili hadisleri değerlendirirken şöyle söylemektedir: "et-Tirmizî, Ebû Dâvûd, el-Bezzâr, İbn Mâce, el-Hâkim, et-Taberânî, Ebû Ya'lâ, el-Mevsîlî gibi bazı imamlar *Mehdî* hadislerini rivâyet etmişlerdir. Bunlar bu hadisleri Hz. Ali, İbn-i Abbâs, İbn-i Ömer, Talha, İbn Mes'ûd, Ebû Hureyre, Enes, Ebû Sa'îd el-Hudrî, Ümm-ü Habîbe, Ümm-ü Seleme, Sevbân, Kurre b. İyâs, Ali el-Hilâlî, Abdullah b. el-Hâris b. Cez' gibi Sahâbîlerden bazılarına isnâd etmişlerdir. Zikredeceğimiz üzere bu isnâdların bir kısmında rivâyetleri münker kimseler bulunmaktadır. Ayrıca ehl-i hadîs nezdinde ma'lûm olduğu üzere, cerh, ta'dîle takdîm edilir. Bu durumda, bizler bu isnâdlardaki bazı zevât hakkında gaflet, sû-i hıfz, za'f, i'tikâdının yanlışlığı gibi bir cerhe rastlarsak, bu hadîsin sıhhatini de etkiler ve onu zayıflatır. Fakat şöyle birşey söyleme: "Böyle bir durum *es-Sahîhân*'ın ricâli için de söz konusu olabilir." Çünkü ümmet arasında öteden beri onları kabul edip, içlerindeki hadislerle amel etme yönünde icmâ vâridir. İcmâ' ise en büyük hâmi ve muhâfazadır. *es-Sahîhân* dışındakiler ise böyle

3. el-Alâî, *Nahd*, s. 27

değildir.⁴

Daha sonraki dönemlere geldiğimizde, Şâh Veliyyullâh ed-Dihlevî (1176/1762) aynı kanâ'ati dile getirerek, muhaddislerin *es-Sahîhân*'da bulunan muttasıl merfû' tüm rivâyetlerin kesinlikle sahîh olduklarında icmâ' ettiklerini, bunu kabûl etmeyenleri ise mü'minlerin yolunu tutmayan bid'atçiler olarak gördüklerini belirtir.⁵

Şî'a'yı ve öteden beri tenkitçi yaklaşanları hâriç tutarsak, İslâm dünyasındaki genel kanâ'at hâlâ böyledir.

Bu genel kanâ'atin ne zaman oluştuğunu tesbît etmek için geçmişe gittiğimizde ilk icmâ'dan bahseden kişi olarak en-Nesâî (303/915) ile karşılaşırız. M. Said Hatiboğlu'nun deyişiyle ona nisbet edilen ifâde şöyledir:

"Ümmet bu iki kitabın sahîh olduğu ve onlardaki hadîslerle amel etmenin vâcib olduğu üzerinde icmâ' etmişlerdir."⁶

en-Nesâî'nin icmâ'dan bahsetmesi oldukça erken bir târihtir. Bu sebeple rivâyetin ihtiyatla karşılanması gerekir. Ancak bir sonraki asra geldiğimizde, icmâ'ı asıl olarak gündeme getirenlerin, Ebû İshâk el-İsferâînî (418/1027), Ebû Nasr el-Vâilî es-Siczî (444/1052), el-Cüveynî (478/1085), Ebû

4. İbn Haldûn, *Mukaddime*, II/788-789. İbn Haldûn başka bir yerde de daha önce sahîh olarak kabûl edilmemiş hadîsleri sahîh kılmanın artık mümkün olmadığını söyler. Bkz. *a.g.e.*, III/1043.
5. Bkz. ed-Dihlevî, *Huccetullâhi'l-Bâliğa*, 1/386-387; el-Kâsımî, *Kavâidu't-Tahdis*, s. 249. Bu genel kanâ'at için bkz. el-Kannûcî, *Avnu'l-Bâri*, I/16-18; et-Tivuycerî, *Red*, I/32-34, 138-139.
6. Hatiboğlu, *Eleştiriler*, s. 4.

Abdillâh el-Humeydî (488/1095) gibi beşinci asır âlimlerinin olduğunu görüyoruz.

Örneğin es-Siczî şöyle demektedir: "Fukahâ ve diğer ilim ehli şuna icmâ etmişlerdir:

"Bir kimse "*el-Buhârî*'de geçen ve Rasûlullah'tan rivâyet edilmiş olan hadîslerin tamâmı sahîh olarak gelmiştir ve Rasûlullah onu mutlakâ söylemiştir. Böyle değilse, karım boş olsun" dese, yemini bozulmaz; eşi, hanımı olmaya devâm eder."⁷

Son derece ciddî söylenmiş bu söz karşısında, burada icmâ' ile kastedilmiş olanın ne ma'nâya gelebileceğini irdelemek gerekmektedir. Eğer ümmetin tamâmı kastediliyorsa, durumun bu şekilde olmadığı açıktır. Çünkü tüm mü'minler bu iki kitaptaki hadîsleri mutlak sahîhtir diye kabûl etmemektedir. Bununla kastedilen ulemânın icmâ'ı ise, uygulama böyle değildir. Çünkü mezheblere baktığımızda, pekçok ictihâdların ve uygulamaların *es-Sahîhân* (ve diğer hadîs kitaplarındaki) hadîslere aykırı olduğu görülür. bu da, gerek ümmetin tamâmının ve gerekse ulemânın hepsinin böyle bir icmâ' olmadığını göstermeye yeterli olmaktadır.

Kanâ'atimizce bu icmâ anlayışının oluşmasındaki etken şu olmuştur: *es-Sahîhân* müellifleri, hadîsleri seçerken ne kadar titiz davrandıklarını kendileri açıklamaktadır. Bu iki eserin tasnifinin

7. İbnu's-Salâh, *Ulûmu'l-Hadis*, s. 26; el-Cüveynî, el-Buhârî'nin yanına Müslim'i de katar ve yemînin içine "sıhhatine hükmettikleri" kaydını koyar. Bkz. İbnu's-Salâh, *Syâne*, s. 86; en-Nevevî, *Şerh*, I/19; ez-Zâhidî, *Ehâdisu's-Sahîhain*, s. 10.

ardından ümmet, Kur'ân'dan sonra hadîs kitapları içinde en güvenilir eserler olarak bunları kabul etmiştir. Dolayısıyla, bu iki eser müslümanlar arasında büyük saygınlık ve i'tibâr kazanmıştır. Zaman içinde bu telâkkî icmâ'a yorumlanmaya kadar götürülmüştür. Bu anlayışın kitaplara girmesinden sonra da, artık icmâ'dan bahsedilir olduğuna ve tenkidlerde bu iki kitabın hâriç tutulduğunu görüyoruz. Örneğin az aşağıda "bir hadîsin senedi sika râvîlerden meydana gelebilir ancak metni mevzû olabilir" diyen ve hâriç tuttuğu kitaplardaki bir takım hadîsleri tenkid eden İbnu'l-Cevzî (597/1201) dahi şöyle demektedir:

"el-Muvatta", Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'i, *es-Sahîhân*, Ebû Dâvûd'un *es-Sünen*'i vb. tedvîn edilmiş kitapların dışında bir hadîs görürsen ona bak. Eğer sahîh, hasen rivâyetlerden bir benzeri varsa onu al. Eğer şüphe eder ve temel prensiplere aykırı olduğunu görürsen, senedinin ricâlini araştır. Bunların durumları için *ed-Duafâ ve'l-Metrûkîn* adlı kitabımıza bakabilirsin. Böylece râvî hakkındaki cerh yönünü öğrenirsin."⁸

Halbuki böyle bir icmâ'ın varlığından bahsetmek mümkün değildir. Çünkü el-İsferâinî gibi zâtlar eğer kendilerinden önce böyle bir icmâ'ın oluştuğundan bahsediyorlarsa, Ahmed b. Hanbel ve bazı müctehidler "Her kim icmâ'ın varlığından bahsederse, o yalancıdır." diyerek icmâ'ı reddetmişlerdir.⁹ Eğer el-İsferâinî ve el-Vâilî yaşa-

8. İbnu'l-Cevzî, *Kitâbu'l-Mevzûât*, I/99.

9. Bkz. el-Cessâs, *el-İcmâ'*, s. 42 (muhakkik'in etüdü); İbn Teymiyye, *Mecmû'* XIX/271; İbn Kayyım, *İlâm*, II/247.

dıkları dönemde böyle bir icmâ'ın oluşmuş olduğunu iddâ ediyorlarsa, kendilerinden sonraki bazı âlimlerin buna uymamaları bunu ortadan kaldırır. Çünkü onlarla aynı dönemi paylaşmış İbn Hazm (456/1064) *es-Sahîhân*'daki birkaç hadîsi tenkid etmiştir.¹⁰ Aynı şekilde aşağıda geleceği üzere, daha sonraları es-Subkî (771/1369), ez-Zehabî (774/1372) gibi âlimler de bunlardaki bir kısım hadîsleri tenkid etmişler ve vâir olduğu söylenen icmâ'ı fiilen ortadan kaldırmışlardır. Bunu misâllendirmek, mes'eleyi daha da netleştirecektir.

Sahîhân Üzerinde İcmâ' Olmadığına Dâir Misâller:

1-Ebû Ca'fer Mahmûd b. Amr el-Ukaylî¹¹ anlatıyor:

"el-Buhârî, *es-Sahîh* adlı kitabını te'lif edince, bunu Ahmed b. Hanbel (241/855), Yahyâ b. Ma'în (233/847), Ali b. el-Medîni (234/848) ve başkalarına sundu. Onlar kitabı güzel gördüler ve dört hadîs hâriç,

10. Bu husûsta bkz. en-Nevevî, *Serh*, XVI/63; İbn Kayyım, *Zâdu'l-Me'âd*, I/110; el-İrâkî, *Takyîd*, s. 29; Başaran, *İbn Hazm'ın Kütüb-i Sitte'ye Bakışı*, s. 9-17.

11. Bu zâtin ismi, çalışmamızda istifâde ettiğimiz *Hedyu's-Sârî* nüshasında "Ebû Ca'fer Mahmûd b. Amr el-Ukaylî" olarak geçmektedir. (s. 7). Ulaşabildiğimiz diğer iki *Hedyu's-Sârî* nüshasında da bu şekildedir: Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, ts., s. 7; Kahire 1988, s. 9. Ancak biz tabakât kitaplarında bu adda birini bulamadık. Bunun yerine *Kitâbu'd-Du'afâ'il-Kebîr* sâhibi Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr el-Ukaylî'yi (322/934) tesbît edebildik. Bkz. ez-Zehabî, *Nubelâ*, XV/236, rakam: 93; İber, II/17; *Tezkiratu'l-Huffâz*, III/833-834, rakam: 814; es-Safedî, *Vâfi*, IV/291, rakam: 1820.

gerisinin sahih olduğunu belirttiler..."¹²

2-et-Tahâvî (321/933) Müslim'in de rivâyet ettiği¹³ Kays b. Sa'd > Amr b. Dînâr > İbn Abbâs tarîkiyle gelen "Rasûlullah bir yemîn ve bir şâhidle hüküm verdi" hadîsi hakkında şöyle der: "İbn Abbâs'ın hadîsine gelince, "münker"dir. Çünkü Kays b. Sa'd'ın Amr b. Dînâr'dan birşey rivâyet ettiğini bilmiyoruz. Onunla böyle bir konuda nasıl ihticâc ediyorlar ki?"¹⁴

3-es-Sahîhân hadîsi olan sihir rivâyetini¹⁵ kabul etmeyen el-Cessâs (370/981) bu tür rivâyetleri nakledenlerin kıssacılar ve câhil hadisçiler, bu haberleri uyduranların da kâfirler olduğunu söyler. Onların bunları boş işlerle uğraşan ahmaklarla alay etmek ve peygamberlerin mu'cizelerini inkârı sevk etmek için uydurduklarını belirtir.¹⁶

4-İbrâhîm (a.s.) kıyâmet günü babası Âzer'le yüzü kapkara ve toztoprak içinde olduğu halde karşılaşınca, "Yâ Rabbi! İnsanlar ba's olunurken beni rüsvây etmeyeceğini

va'detmiştir. Oysa Allah'ın rahmetinden çok uzakta olan babamın bu hâlimden daha kötü rüsvâylık olur mu?" şeklindeki *el-Buhârî* hadîsini el-İsmâîlî (371/1982) tenkîd eder: "Bu hadîsin sıhhatine şu yönüyle zarar veren bir durum vardır: İbrâhîm (a.s.) Allah'ın va'dinden dönmeyeceğini bilir. Rabbi kendisini kıyâmet günü rüsvây etmeyeceğini va'dettiğini¹⁷ haber vermesine ve de va'dinden dönmeyeceğini kendisine bildirmiş olmasına rağmen¹⁸ nasıl oluyor da babasının başına geleni kendisi için utanç vesilesi sayıyor?"¹⁹

5-Yukarıda temâs edildiği üzere, İbn Hazm (456/1064) çalgı ve eğlencenin haramlığı, haram şeylerde şifâ olmadığı, Hz. Âişe'nin, Vedâ Haccı yılında hacdan önce umre yaptığı gibi *es-Sahîhân*'da geçen birkaç hadîsi tenkîd etmiştir.

6-Ebû Hafs Ömer b. Bedr el-Mevsilî (622/1225) *kulleteyn* hadîsinin *es-Sahîhân*'da geçtiğini söylemekle birlikte kabul etmemektedir.²⁰

7-es-Sahîhân hakkında icmâ'dan bahseden İbnu's-Salâh (643/1245) bir taraftan da şunları der: "Müslim *es-Sahîh*'indeki zayıf ve sahih şartlarını taşımayan orta derecedeki râvîlerden rivâyeti sebebiyle tenkîd edilmiştir."²¹ "*es-Sahîhân*'da tenkîd edilen ve güvenirlik rivâyetleri tarafından eleştirilen hadîsler zikrettiğimiz ölçü-

12. İbn Hacer, *Hedyû's-Sârî*, s. 7.

13. Müslim, *el-Ekdiye* (30), bâbu'l-kadâi bi'l-yemîni ve ş-şâhid (2), rakam: 3.

14. et-Tahâvî, *Şerhu'l-Me'âni'l-Âsâr*, IV/145.

15. Bkz. *el-Buhârî, et-Tıb* (76), *Bâbu's-Sihr* (50), rakam: 5766; *Bâbu's-Sihr...* (47), rakam: 5763; *Bâbu Hel Yustahracu's-Sihr* (49), rakam: 5765; *Bed'u'l-Halk*, (59), *Bâbu Sıfatu İblîse ve Cünüdih* (11), rakam: 3268; *el-Edeb* (78), *Bâbu Kavillâhi Teâlâ "İnnallâhe ye'muru bi'l-'adli...*(56), rakam: 6063; Müslim, *es-Selâm* (39), *Bâbu's-Sihr* (17), rakam: 43-44.

16. el-Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, I/59-60.

17. "**Kabirlerden diriltilecekleri gün, beni utandırma.**" (eş-Suarâ, 26/87)

18. *et-Tevbe*, 9/114.

19. Bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, IX/448-449; Ebû Reyve, *Edvâ*, s. 339.

20. el-Mevsilî, *Muğni*, s. 27.

21. *es-Suyûtî, Tedrîb*, I/120.

nün (kesin sahîh olmanın) dışındadır. Çünkü bunlar icmâ' ile kabul edilmemişlerdir."²²

8-İbnu'l-Humâm (681/1282) şöyle demektedir: "el-buhârî ile Müslim'in veya onlardan birinin, herhangi bir râvînin, kendilerinin belirledikleri şartları hâiz olduğuna hükmetmelerinin, gerçeği kesinlikle yansıttığı söylenemez. zîrâ onların verdikleri hükmün gerçeklere ters düşmesi mümkündür. Nitekim, Müslim, kitabında pek çok râvîden hadîs nakleder, ancak bunlar, cerh gâilelerinden kurtulmuş değildirler. Kezâ *el-Buhârî*'de de cerh edilmiş bir grup râvî bulunmaktadır."²³

9-el-Buhârî'nin rivâyet etmiş olduğu birkudsî hadîste şöyle geçer: "Kim benim bir velîme düşmanlık ederse, ona harb îlân ederim. Kulum kendisine farz kıldığım şeyden daha sevimli birşeyle bana yaklaşmaz. Kulum nâfilelerle bana yaklaşmayı sürdürür. Nihâyet onu severim. Onu sevdiğimde ise işiten kulağı, gördüğü gözü, tuttuğu eli, yürüdüğü ayağı olurum. Benden isterse veririm, bana sığırırsa onu korurum.

22. İbnu's-Salâh, *Sıyâne*, s. 87.

23. İbnu'l-Humâm, *Şerhu Fethi'l-Kâdir*, I/288. Hayri Kırbaoğlu onun bu tavrını şöyle yorumlar: "İbnu'l-Humâm'ın bu iki meşhûr hadîs kaynağı karşısındaki tavrı ise, onların değerini takdîr edememekten veya küçümsemekten değil, bu eserleri âdetâ kutsallaştırarak, ilmî esaslar çerçevesinde eleştirilmesine dahi karşı çıkan ve bu sûretle de farkında olmadan onları âdetâ Kur'ân gibi beşer üstü bir kitap seviyesine çıkararak bir zihniyeti eleştirmesindedir." Kırbaoğlu, Kemalettin, *İbnu'l-Humâm'ın Hadîsçiliği*, s. 4.

Yaptığım işler içinde -ölümü istemeyen, benim de kendisini üzmem istemediğim- mü'minin rûhunu almak dışında başka birşeyde böylesine tereddüt etmem."²⁴

ez-Zehebî bu rivâyetin senesinde bulunan Hâlid b. Mahled el-Katavânî'nin zayıf biri olduğuna dâir görüşleri naklettikten sonra şöyle söyler: "Bu hadîs gerçekten garîbdir. *el-Câmi'u's-Sahîh*'in heybeti olmasaydı, hadîsçiler bunu Hâlid b. Mahled'in münker rivâyetleri arasında sayacaklardı. Çünkü hadîsin lâfzı garîbdir." ez-Zehebî daha sonra senedinin de garîb yolla geldiğini belirtir.²⁵

24. el-Buhârî, *er-Rikâk* (81), *Bâbu't-Tevâzu'* (38), rakam: 6502.

25. Bkz. ez-Zehebî, *Mizânul-İtidâl*, I/640-641, rakam: 2463; İbn Hacer, *Fethul-Bâri*, XII/143. Görüldüğü gibi ez-Zehebî, hadîsi el-Buhârî rivâyet etmiş olmasaydı, hadîsçiler bunu kabul etmezlerdi, demek istiyor. Bu sözleriyle hadîsi kendisinin de kabul etmediğini vurgulamış oluyor. ez-Zehebî'nin bu tenkidinin yersiz kabul edilince dâir nakilde bulunulmakta, ancak tenkide medâr olan rivâyetin son cümlesi zikredilmemektedir. Buna bakılınca, ez-Zehebî'nin sanki sâdece zikredilen kısmı tenkîd ettiği izlenimi uyanmaktadır. Kanâ'atimizce ez-Zehebî esâsında son cümleyi problem olarak görmektedir. Çünkü burada, Allah'ın kulum canını almakta tereddüt ettiğinden, rabbın sevgili kulumun da, O'na kavuşmanın kapısı olan ölümü istemediğinden bahsedilmektedir. Zâten problem olarak orası görüldüğü için, tasavvuf kitaplarında özel bir yeri olan bu hadîsin son cümlesine izâhlar getirilmeye çalışılmıştır. Örneğin el-Beyhakî, *Kitâbu'z-Zuhdî'l-Kebîr*'inde (s. 269), hadîste geçen

ez-Zehebî (748/1339) Müslim'in Ümm-ü Habîbe hadîsinde de hata ettiğini söyler.²⁶

10-İbn Teymiyye (758/1357), "sahîh" diye söylenen hadîslerden bir kısmı bazı hadîs âlimlerinin sa-hîhtir dediği, başkalarının ise sa-hîhliği husûsunda onlara muhâlefet

"ölümü istemeyen, benim de kendisini üzmemek istemediğim" kısmının izâhıyla ilgili olarak el-Cüneyd el-Bağdâdî'den şunu nakleler: "Hz. Allah, burada mü'minin ölümle yüzyüze gelmesini, onun zorluğunu ve sıkıntısını hissetmesini kasdetmektedir. Yoksa onun ölmesini istemiyorum anlamı kasdedilmemektedir. Çünkü ölüm, mü'mini Allah'ın rahmet ve mağfiretine getirmektedir." (el-Beyhakî, s. 270-271'de de hadîsin üst kısmının yorumunu Ebû Os-mân el-Hîrî'den nakleler). Bu alıntılar aynı müellifin el-Esmâ ve's-Sifât'ında da görülebilir. II/448.

Dolayısıyla, Hadîsin tamâmını vermemek, eksik anlamalara sebebiyet verecek durumdadır. Kezâ el-Keşmîrî'nin (*Feyzu'l-Bârî 'alâ Sahîhi'l-Buhârî*, IV/428) ez-Zehebî için söylediği "mantık ilmi okumamış" ifâdesi de -hadîsin tamâmı verilmediği dolayısıyla ez-Zehebî'nin neresini tenkîd ettiği anlaşıl-mayacağı için- ez-Zehebî hakkında "mantıksızın biri" şeklinden yanlış kanâ'atlerin oluşmasına sebebiyet verebilecek durumdadır. Tüm bunların yanında, ez-Zehebî'ye yöneltilen ağır tenkîdlere yer vermekle yetinilerek sükût edilmesi, ez-Zehebî'nin el-Buhârî'yi tenkîd etmesinin ma'kûl karşılanmadığın gösterir gibidir. Geniş bilgi için bkz. Aydınlı, *Doğuş Devrinde Tasavvuf ve Hadîs*, s. 66-67, 225 no'lu dipnot.

26. Bkz. ez-Zehebî, *Nubelâ*, II/222, rakam: 23.

ettiği hadîslerdir. Nitemik muhâlefet edenler bu hadîsler için "zayıftır, sahîh değildir" derler. Müslim'in *es-Sahîh*'inde rivâyet ettiği, Müslim gibi veya ondan daha aşağı seviyede veyahut da daha üstü seviyedeki diğer ilim ehlinin sıhhati hu-sûsunda tenkîdlerle bulunduğu hadîsler gibi. Bu tür hadîslerin doğruluğuna sadece delille hüküm getirilir..." der.²⁷ Başka bir yerde de ismet sıfatı olduğu için Kur'ân dışında hiçbir kitabın hatadan kurtulamayacağını söyler ve buna *el-Buhârî* ile *Müslim*'den hatalı kabul ettiği misâller verir.²⁸

11-es-Subkî (771/369) "İmâmu'd-Dünyâ" dediği el-Buhârî'nin pek çok hadîsini "vehim vardır" diyerek tenkîd eder.²⁹

12-el-İrâkî (806/1403) *es-Sahîhân*'daki pek çok hadîs hakkında tenkîdler yapıldığını, kendisinin bunları cevaplarıyla beraber bir cüzde hazırladığını söyler.³⁰

13-İbnu'l-Vezîr el-Yemânî (840/1436) bazı imamların ve hâfızların *es-Sahîhân*'da zayıf kabul ettikleri hadîsleri sıralar.³¹

14-Kâsım b. Kutluboğa (879/1474) şöyle der: "Bir hadîsin kuvveti ricâline göredir, yoksa şu veyâ bu kitapta bulunuşuna göre değil."³²

27. İbn Teymiyye burada Müslim'den misâller verir; ancak el-Buhârî'ye nazaran sadece Müslim'in rivâyet ettiğini söylediği hadîslerden birini Müslim değil, el-Buhârî rivâyet etmiş, diğerini el-Buhârî de rivâyet etmiştir. Bkz. İbn Teymiyye, *Mecmû'* XXVIII/17-18.

28. Bkz. İbn Teymiyye, *a.g.e.*, XVIII/72-73.

29. es-Subkî, *Tabakât*, X/115-120, 425.

30. Bkz. el-İrâkî, *Takyîd*, s. 29; *Fethu'l-Muğîs*, s. 25-26.

31. Bkz. el-Yemânî, *Avâsım*, III/90-94.

32. el-Kâsımî, *Kavâidu't-Tahdîs*, s. 84.

Bir nebze sunulan bu alın-
tıardan anlaşılacağı üzere, ümmet
ne dördüncü asırda ve öncesinde,
ne de daha sonraları, bu iki eserdeki
muttasıl hadîslerin tamâmını bi'l-
ittifâk sahîh kabûl etmemişlerdir.
Fukahâ kendi mezheplerinin pren-
siplerine ve delîl olarak aldıkları

Aktardıklarımıza benzer misâller
için Hatiboğlu'nun zikir geçen
Eleştiriler adlı makâlesine bakıla-
bilir. Sadece el-Buhârî'nin es-
Sahîh'i üzerindeki icmâ' mes'elesi
için de Kâmil Çakın'ın *Buhârî'nin
Otoritesini Kazanma Süreci* adlı ge-
niş makâlesine bakılabilir. İslâmî
Araştırmalar Dergisi, Sünnet özel
sayısı, Cilt: X, sayı: 2, yıl: 1997, s.
100-109.

es-Sahîhân hadîsleri hakkında
gerçekte icmâ' olmadığına ve ule-
mânın bu iki eserdeki hadîsleri
tenkid ettiklerine dâir misâller için
bkz. 1-*ed-Dârekutnî, et-Tettebbu'*,
diğer eseriyle birlikte *el-İlzâmât
ve't-Tettebbu'* adıyla basılmıştır.
Thk. Ebû Abdîrrahmân Mukbil b.
Hâdî el-Vâdî, Beyrut 1985 (iletleri
var diyerek, es-Sahîhân'da tenkid
ettiği 218 hadîse dâirdir). 2-el-
Yemânî, Muhammed b. el-Vezîr, *el-
Avâsım ve'l-Kavâsım fi'z-Zebbi 'an
Sünneti Ebi'l-Kâsım*, thk. Şuayb el-
Arnavut, III/90-94, Beyrut 1992.
3-İbn Hacer, *Hedyu's-Sâri Mukad-
dimetu Fethi'l-Bârî*, thk. Abdülazîz
b. Abdillâh b. Bâz, s. 502 vd. Beyrut
1993. 4-el-Eserî, Ali Hasan, *Dirâsetü'l-İlmiyye fi Sahîh-i Müs-
lim*, s. 27-43, 171-175, Riyâd 1992.
5-Sezgin, M. Fuad, *Buhârî'nin
Kaynakları Hakkında Araştır-
malar*, s. 195-199, İstanbul 1956.
6-Ebûbekir, es-Seyyid Sâlih, *el-
Edvâu'l-Kur'âniyye fi İktisâhi'l-
Ehâdîsi'l-İsrâiliyye ve Tathîri'l-
Buhârî minhâ*, s. 71 vd. Ysz.-Tsz.
7-Dayhan, Ahmet Tahir, *Buhârî'ye
yöneltilen Bazı Tenkitler*, Yüksek
lisans tezi, İzmir 1995.

hadîslere muhâlif gördükleri bir
takım hadîsleri tenkîde tâbî tut-
muşlardır. Kezâ, târihî bilgiler gibi
bir takım prensipler ışığında bazı
rivâyetleri tahlîl edenlerin de sahîh
kabûl etmedikleri hadîsler ol-
muştur. Tüm bunlar, Kur'an'dan
sonra en güvenilir kitaplar olma
özellğine sâhip bu iki eserin, tenkîd
ve tahlîlden vâbeste tutul-
madıklarını bizlere göstermektedir.
Dolayısıyla, olmayan bir icmâ' ile
bu iki eseri dokunulmaz kılmak,
hem târihî gerçeklere aykırı, hem
de insanların üretkenliğine, karşı-
laştıkları problemlere çözüm bulma
gayretlerine engel olmaktadır. Çünkü
değerlendirmek için daha çok mal-
zemesi bulunan bugünün insanına,
içinde geçtiği kitabın azametine öne
sürerek, birtakım rivâyetleri kabûl
ettirmek mümkün olmamaktadır.
Bu bahiste söylenecek, belki de en
güzel kelâm, İbn Teymiyye'nin
yolumuzu açan şu sözüdür:

"Sahîh hadîslerden bir kısmı,
hadîşçilerin kabûl edip tasdîk
ettikleri hadîslerdir. el-Buhârî ile
Müslim'in hadîslerinin cumhûru
(kâhir ekseriyyeti) gibi. Çünkü tüm
hadîşçiler her iki kitabın hadîsle-
rinin cumhûrunun sahîh olduğuna
kesin gözüyle bakarlar."³³

33. İbn Teymiyye, *Mecmû' XVIII/17*.
İbn Teymiyye bu sözünün ard-
ından, bir kısım sahîh hadîslerin
de bazı âlimlerin sahîh, bazılarının
da buna muhâlefet ettiği hadîsler
olduğunu söyleyerek *es-Sahî-
hân'dan* misâller verir.